

Jan Domaradzki

(Poznań)

Podstawowe pojęcia socjologii religii w eksplikacji ks. Janusza Mariańskiego

Marek Marczewski

Wydawnictwo Polihymnia, Lublin 2013, ss. 232

(recenzja Jan Domaradzki)

Religia należy do jednych z najważniejszych fenomenów będących przedmiotem refleksji socjologicznej. Nad jej miejscem i rolą w społeczeństwach nowoczesnych debatowali zresztą wszyscy ojcowie-założyciele tej dyscypliny naukowej: Comte, Durkheim, Spencer, Weber czy Simmel. Również analizy późniejszych badaczy, w tym Bergera, Casanovy, Ciprianiego, Bruce'a, Hervieu-Leger, Davie, Piwowarskiego, Starka i Bainbride'a, by wskazać tylko niektórych uznawały religię za podstawową instytucję społeczną i podstawę kultury. Jak się jednak zdaje, zainteresowanie socjologii religią maleje kosztem analiz innych megastruktur społecznych, a gospodarki i polityki w szczególności. Z drugiej zaś strony trudno się oprzeć wrażeniu, że wielu socjologów zajmujących się badaniem religii i religijności jest głównie zainteresowanych postępującą nieobecnością religii zinstytucjonalizowanej i spadkiem religijności. Jeszcze inni, zdają się traktować religię, zwłaszcza jej formy bardziej konserwatywne, jako zagrożenie dla racjonalności naukowej i opartej na niej wizji świata zachodniego, czego wyrazem jest koncentracja na analizie (religijnego) fundamentalizmu oraz tzw. nowych ruchów religijnych. Trudno na koniec nie zauważyć, że socjologiczne badania religii nader często koncentrują się raczej na socjologii wierzeń i praktyk religijnych niż religii rozumianej jako podstawowa instytucja społeczna.

Powyższe uwagi w żadnej mierze nie powinny jednak odwracać uwagi od faktu, że przynajmniej od głośnej pracy Josè Casanovy *Religie publiczne w nowoczesnym świecie* z roku 1994 (pierwsze wydanie polskie: Nomos, Kraków 2005) powraca temat religii traktowanej jako siła sprawcza zmiany społecznej. O choć przynajmniej od czasów Marksa religię traktowano często jako szczególny rodzaj ideologii konserwującej status quo czego wyrazem miała być jej niezdolność do przeciwstawienia się procesom modernizacji i globalizacji, o czym pisał Peter Berger w *Świętym baldachimie*, o tyle coraz częściej postrzega się ją także jako siłę sprawczą i czynnik zmiany społecznej. Religia jest bowiem bytem refleksyjnym, zdolnym do adaptacji od wymogów współczesności i mogącym zwrotnie oddziaływać na kształtujące ją procesy polityczne, gospodarcze, społeczne i kulturowe. Wszystko to sprawia, że obserwuje się rosnące zainteresowanie badaczy socjologią religii. I właśnie w takim kontekście pojawia się praca Marka

Marczewskiego *Podstawowe pojęcia socjologii religii w eksplikacji ks. Janusza Mariańskiego* (Wydawnictwo Polihymnia, Lublin 2013, ss. 232). Autor tego opracowania, doktor habilitowany Marek Marczewski jest znanym w Polsce teologiem pastoralnym i ekspertem w dziedzinie diakonatu. Studia teologiczne odbył w latach 1968-1978 na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim, a tytuł doktora uzyskał w 1979 na podstawie rozprawy „Problem diakonatu stałego w teologii i praktyce posoborowej”. Rozprawę habilitacyjną przedstawił na krakowskiej Papieskiej Akademii Teologicznej w roku 2000 („Posługa zbawcza Kościoła w ujęciu ks. Franciszka Blachnickiego”). Marczewski jest członkiem licznych stowarzyszeń i organizacji naukowych, w tym Towarzystwa Naukowego KUL, Sekcji Pastoralistów Polskich czy Towarzystwa Naukowego Franciszka Salezego. O kompetencji autora świadczy również jego dorobek naukowy, na który składa się ponad sześćset publikacji naukowych z zakresu teologii pastoralnej, diakonatu oraz dogmatyki i pedagogiki pastoralnej. Warto przy tym podkreślić, że recenzowana praca jest niejako kontynuacją uzupełnieniem wcześniejszej pracy poświęconej roli księdza profesora Janusza Mariańskiego w rozwój teologii pastoralnej (*Konkurencja czy współdziałanie?: socjologia religii i teologia pastoralna: wkład Księdza Profesora Janusza Mariańskiego w teologię pastoralną*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2010).

Książka składa się z trzech, nie do końca wyróżnionych przez Autora części: podstawowych pojęć socjologii religii, głównych scenariuszy przemian religijności oraz słownika haseł szczegółowych. Pierwsza z nich dokonuje analizy kluczowych dla współczesnej socjologii religii pojęć, do których Autor zaliczył: desekularyzację/rewitalizację religii, duchowość, globalizm/globalizację, indywidualizm/indywidualizację, instytucjonalizację/deinstytucjonalizację, nowe ruchy religijne, odkościelnienie, pluralizm/pluralizację/radykalny pluralizm, religię/religijność, rewitalizację tradycyjnych formacji religijnych i sekularyzację. Każde z nich jest szczegółowo opracowane i wzbogacone notą bibliograficzną. I choć tytuł książki na to nie wskazuje, to Autor prezentuje w niej nie tylko podstawowe pojęcia tej socjologii religii, ale także jej główne idee i teorie, terminy i kategorie. Atutem jest jednak zwłaszcza ukazanie wieloaspektowości omawianych pojęć oraz to, że nie stanowią one wyłącznie suchych haseł słownikowych. Przeciwnie, Autor wzbogaca je własnymi uwagami, które pobudzają do refleksji i szerszej dyskusji nad miejscem i rolą we współczesnym społeczeństwie. Innym walorem tego opracowania jest to, że Marczewski dokonuje opisu wskazanych pojęć nie tylko z perspektywy socjologicznej, ale także pastoralnej. I choć, dla niektórych takie „zabarwienie ideologiczne” może być pewnym mankamentem, to wydaje się uzasadnione jeśli weźmie się pod uwagę wykształcenie Autora oraz osobę Księdza Profesora, któremu jest poświęcona.

Niezmiernie ciekawy jest fragment przedstawiający główne scenariusze przemian religijności (s. 145-156). Marczewski wskazuje na pięć takich scenariuszy: 1. scenariusz postępującej sekularyzacji i swoistego zeświecczenia Kościoła poddanego „duchowi czasu”; scenariusz stabilizacji lub nawet rewitalizacji religijności i Kościoła katolickiego w środowiskach młodzieżowych; 3. scenariusz synkretyzmu religijnego w zglobalizowanym świecie; 4. scenariusz fundamentalizmu religijnego; oraz 5. scenariusz pluralizacji religijności i Kościoła katolickiego w warunkach globalizacji. Będąc dalekim od myślenia życzeniowego oraz mając świadomość, że losy religii nie są z góry określone Marczewski akcentuje przy tym, wielokierunkowość przemian religii i religijności. Ważną w tym kontekście jest deklaracja Autora, że „trajektorie przyszłościowe są trudne do przewidzenia” (s. 154). Dzięki temu unika on, nierzadkiej, także wśród socjologów, pokusy przewidywania przyszłości.

Wreszcie trzecia część książki to klasyczny słownik (s. 174-228), gdzie znaleźć można wiele haseł szczegółowych pojawiających się w pierwszej części pracy. Również ten fragment należy ocenić wysoko. Wartym podkreślenia jest przy tym to, że jest to bardzo dobre uzupełnienie fundamentalnej dla socjologii religii pracy: *Leksykonu socjologii religii*, wydanego pod redakcją prof. Marii Libiszowskiej-Żółtkowskiej i właśnie księdza profesora Janusza Mariańskiego w roku 2004 przez wydawnictwo Verbinum.

Pewnym mankamentem recenzowanej pracy jest jednak pewna niespójność zawarta w tytule. O ile bowiem czytelnik znajdzie w książce podstawowe pojęcia socjologii religii, to trudno w niej znaleźć bezpośrednie odwołania do twórczości badawczej księdza profesora Janusza Mariańskiego, jednego z najważniejszych polskich socjologów religii. I choć we wstępie opracowania Marczewski zaznacza, że: „Publikacja... została sporządzona na podstawie materiału zgromadzonego w książkach Księdza Profesora ” (s. 6), to, trudno w pracy odnaleźć bezpośrednie odwołania do myśli lub prac Mariańskiego. Owszem, w przypisie drugim na tej samej stronie Autor przytacza szereg publikacji Księdza Profesora. Niemniej jednak, omawiając poszczególne pojęcia częściej powołuje się na materiały źródłowe, co oczywiście samo w sobie nie stanowi zarzutu. Zważywszy na tytuł książki czytelnik może jednak oczekiwać, że dane mu będzie zapoznać się z bezpośrednim dorobkiem i wkładem księdza profesora Mariańskiego w analizę i eksplikację omawianych pojęć, a przynajmniej z jego na ich temat pracami. Stąd warto było również przedstawić dorobek naukowy Księdza Profesora w całej jego rozciągłości i zaprezentować jako osobną, końcową część pracy.

Nadto, jak się wydaje Autor mógł dołożyć większych starań przy opracowaniu struktury pracy, gdzie rozdział/hasło (?) poświęcony socjologii religii (s. 159-173) mógł (powinien) się znaleźć na początku pracy, tak by czytelnik, zwłaszcza nieobeznany z polem badawczym tej

dyscypliny naukowej mógł rozpocząć lekturę książki od zapoznania się z historią, głównymi założeniami i przedstawicielami socjologii religii.

Powyższe uwagi w żadnej mierze nie zacierają jednak pozytywnego wrażenia z pracy. Przeciwnie, przy niewielkiej ilości publikacji tego typu należy książkę Markiewicza ocenić pozytywnie. I choć ilość zaprezentowanych w niej haseł jest dość ograniczona, to stanowi ona ważne źródło wiadomości dla wszystkich będących zainteresowanych socjologią religii, zwłaszcza w czasach zmieniającego się oblicza religijności, wyłaniających się nowych form duchowości i praktyk religijnych. Książka Markiewicza stanowi bowiem bardzo dobre kompendium wiedzy na temat klasycznej i współczesnej kondycji socjologii religii.